

UMETNIČKO UDRUŽENJE KAO SPECIFIČNA DRUŠTVENA GRUPA

Svi koji su do sada, u okviru sociologije kulture, razmatrali probleme sociologije umetnosti ili pojedinih umetničkih pojava, manje ili više se slažu u tome da u ovoj oblasti naučne misli ne postoji neka duža tradicija, da ne postoje brojni prethodnici koji bi se mogli pozvati u pomoć, da ne postoje značajni rezultati koji bi mogli mnogo da ohrabre. Na pojedinim područjima je raščišćen teren, izvršena su prethodna razmatranja, učinjen je pokušaj da se definiše predmet, nabrojani su osnovni problemi, ali još ne postoji solidna građevina u kojoj bi svi delovi bili koherentno povezani. Stoga i ovo razmatranje treba shvatiti kao pokušaj da se unese više svetlosti u jedan deo ove složene oblasti.¹⁾ Postoje bar dva osnovna razloga za nepovoljno stanje u ovoj oblasti ljudskog znanja. Govoreći o problemima sociologije književnosti, a to bi uglavnom moglo da se proširi i na umetnost uopšte, Alber Memi smatra da, s jedne strane, postoji otpor samog društva dubljem proučavanju umetničke pojave, a, s druge strane, da se i sama umetnička pojava ponekad opire tom proučavanju, jer uživa neke koristi od svog povlašćenog položaja. Društvo se ponekad opire ovom proučavanju zato što je »književna činjenica (umetnička uopšte) jedan od načina na koje društvo postaje svjesno samo sebe, a to utvrđivanje stanja, ta svijest o vlastitoj situaciji ponajčešće djeluje u smislu destrukcije, što znači da doslovno ugrožava postojeći poredak i ravnotežu dotičnog društva«. Korist koju umetnička činjenica uživa od toga što ostaje neproučena sastoji se u tome što se društvo

---

¹⁾ Zavod za proučavanje kulturnog razvitka započeo je istraživanje »Položaj i uloga umetničkih udruženja danas«. Razmatranje u okviru ovog članka deo je teorijske osnove za ovo istraživanje.

»odnosi prema njoj sa strahom i neprihvaćanjem ali joj uz to ukazuje i neku vrstu poštovanja«.²⁾

Neosporno da je u razvoju naučne misli na ovom području, uz sigurno još neke druge činioca, bio presudan uticaj ova dva osnovna činioca. Sličan uticaj ova dva činioca u današnjem trenutku i na ovom prostoru postoji samo utoliko ukoliko postoji delimičan kontinuitet između buržoaskog i socijalističkog društva, mada u socijalističkom društvu mogu da se stvaraju i neki specifični uslovi koji pogoduju ispoljavanju ovih činioca. U svakom slučaju, postoji bitna razlika: dok buržoasko društvo, kako kaže Pikon, kulturu i umetnost potpuno izoluje od oblika društva, dotle socijalističko društvo u svojoj teorijskoj misli nastoji da utvrdi uzajamnu povezanost oblika društva i kulture i umetnosti. Ova bitna razlika proizlazi otuda što je buržoasko društvo bilo izgrađivano na podeljenosti i suprotstavljenosti pojedinih sfera društvenog života, dok socijalističko društvo nastoji da u svom izgrađenom obliku integriše ove izdvojene i suprotstavljene sfere. Prema tome, ako ovi činiooci i dalje deluju, onda su oni pretrpeli izvesnu modifikaciju. Ukoliko se udaljavamo od faze kada je socijalističko društvo sprovodilo striktnu kontrolu svih oblasti društvenog života, pa i umetničke, utoliko bi trebalo da slabe otpori samog društva da se prouče sve značajne pojave. Ukoliko se udaljavamo od perioda kada je umetnost imala manje ili više glorifikatorsku funkciju i na tome gradila svoju poziciju u društvu, utoliko bi trebalo da slabe otpori umetničke činjenice da se prouče njena priroda i funkcija u društvu. U krajnjoj instanci, presudni bi trebalo da postanu naučni razlozi: sposobnost i izgrađenost naučne misli da i ovu oblast potpunije ispita i objasni.

U stvari, razmatranja u ovom napisu bitno su ograničena postavljenim problemom. Ako celovita umetnička pojava obuhvata umetnika, umetničko delo i korisnika ovog dela ili publiku, mi se ovde ograničavamo samo na jednu stranu jednog od bitnih elemenata te složene pojave. U stvari, nas u ovom slučaju interesuje organizacija umetnika, specifičan oblik udruživanja nosilaca jedne značajne društvene delatnosti, njihovo grupisanje u okviru umetničkog udruženja. To podrazumeva utvrđivanje obostranog odnosa: odnosa između umetničkog udruženja i društva, kao i između umetnika i umetničkog udruženja.

Kao što se vidi, pre svega moramo, makar u najglavnijim crtama, da razmotrimo sam pojam udruživanja, udruženje kao kolektivni oblik, kao određenu društvenu grupu. Postavlja se pitanje: kakav je osnovni smisao udruživanja, šta

²⁾ Albert Memmi, Problemi sociologije književnosti, str. 318 (SOCIOLOGIJA). Redaktor Georges Gurvitch. Drugi svezak, četvrto poglavlje.

je glavna karakteristika udruženja uopšte, umetničkog posebno. Raspravljajući o ovom problemu, većina polazi od određenog interesa kao suštinskog momenta u konstituisanju udruženja. U tom smislu, udruženje bi mogli da definišemo kao kolektivni oblik u društvenoj strukturi koji nastaje i održava se radi ostvarivanja nekih posebnih, parcijalnih interesa koji proizlaze iz bavljenja određenom društvenom delatnošću, pri čemu karakter ovih interesa i način njihovog ostvarivanja u velikoj meri zavise od karaktera delatnosti s kojom su povezani. Ukoliko neka delatnost, bar na fenomenološkom planu, ima veći utilitarni značaj za društvo, ili bar za neke njegove delove, utoliko udruženja ljudi koji se bave tom delatnošću imaju više koordinacioni karakter, karakter profesionalnih udruženja, koja uglavnom podstiču aktivnost na stručnom polju i zaštićuju interese svojih članova samo ukoliko su oni u nekim posebnim slučajevima ugroženi. Ukoliko je neka delatnost manje utilitarna, ukoliko su neposredne koristi koje iz nje proizlaze manje vidljive, utoliko udruženje koje počiva na njoj ima više funkciju zaštite interesa ljudi koji se bave tom delatnošću u celini, ono poprima karakter isticanja tog interesa, naglašavanja njegovog značaja i odbrane od drugih interesa. Prema tome, polazeći od ovog kriterijuma, udruženja možemo da svrstamo u kategoriju interesnih grupa. Karakter ovih grupa zavisi od mesta koje zauzimaju u društveno-političkom sistemu jednog društva. Prihvatajući pojam interesnih grupa, Jovan Đorđević, na primer, sve

ove grupe deli u tri osnovne kategorije:

1. grupe koje učestvuju neposredno u političkom procesu upravljanja,
2. grupe koje zauzimaju osnovni položaj u političkom sistemu,
3. organizacije koje zastupaju različite interese građana, među kojima razlikujemo tri potkategorije:
  - a) masovne društvene organizacije,
  - b) društvene organizacije koje zastupaju uže posebne interese građana,
  - c) organizacije privatnog karaktera koje društvo i zakoni priznaju.

Međutim, ma koliko bilo opravdano i analitički plodonosno polaziti od pojma interesa, nije dovoljno zadržati se na takvom određenju grupe i u okviru jedne prilično šematizovane klasifikacije izvedene na osnovu datog kriterijuma tražiti mesto nekim specifičnim grupama. Postoje još i neke druge osobine grupa koje su, ako se tako može reći, priznate manje ili više od svih kao relevantne za karakter grupe. To su, pre svega, stepen organizovanosti, stepen otvorenosti i način povezivanja sa drugim grupama, posebno sa globalnim društvom. S obzirom da postoji određen parcijalni interes koji se ostvaruje u okviru neke grupe i da postoji jedan

opštedruštveni interes, odnos između date grupe i globalnog društva postaje značajna kategorija. U pogledu odnosa između određene društvene grupe i pojedinog njenog člana vrlo je važan stepen otvorenosti neke grupe. Udruženja kao društvene grupe su uglavnom dobrovoljne organizacije, ali sa uslovljenim pristupom, pri čemu kriterijumi na osnovu kojih se vrši prijem igra izvanrednu ulogu u konstituisanju grupe.

Ova prethodna razmatranja o udruženjima kao društvenim grupama pružaju mogućnost da se pređe na umetnička udruženja kao specifične društvene grupe. Ako se primeni prethodna definicija data za udruženja opšte, može da se kaže da umetnička udruženja, specifična po svom statusu i različita s obzirom na karakter umetničke delatnosti ljudi koje okupljaju, nastaju i održavaju se radi ostvarivanja i zaštite interesa udruženih umetnika. Specifičan položaj ovih udruženja u društvu, pa i specifični interesi koji okupljaju udružene članove u zajedničku organizaciju, proizlaze, čini mi se, iz karaktera delatnosti kojom se bave njeni članovi. Po pravilu stvaralačka u svom osnovnom smislu, ova delatnost u velikom broju slučajeva nije institucionalizirana, naime profesija mnogih umetnika nije identična sa njihovom stvaralačkom delatnošću. Otuda bitna razlika između ovih i ostalih profesionalnih udruženja, jer umetnička udruženja okupljaju i ljude koji se profesionalno bave umetničkom delatnošću, one kojima je to u stvari jedino zanimanje, i umetnike kojima je ta delatnost »uzgredno« zanimanje, jer se profesionalno bave drugom delatnošću, bez obzira da li je ona po svojoj sadržini bliska ili antipodna umetničkoj delatnosti. Umetnička udruženja se, prema tome, bar po svojoj funkciji u razvoju društva do sada i po svom osnovnom karakteru koji proizlazi iz te funkcije, javljaju kao proizvod jedne određene društveno-istorijske situacije u kojoj umetnost uglavnom ne egzistira kao neposredna društvena potreba, bar ne kao potreba celog društva, pa zbog toga ne može sama da stvara sve uslove za svoj razvoj. Neke ranije veze su se pokidale, neka uporišta izgubila, a nisu stvorena nova. »Od vremena romantike osjeća umjetnik da više ne stoji pred prijateljskim mecenom, pred blagonaklonim i dobro poznatim krugom interesenata nego pred neprovidnom, ravnodušnom i često neprijateljskom javnošću.«³⁾ Zbog toga je umetnost morala da potraži nove oslonce, nove mecene i zaštitnike. Ona se istovremeno okretala ka novoj publici koja se stvarala i podvrgavala zakonima tržišta i tražila neka uporišta koja će je učiniti relativno nezavisnom od heterogene publike i neizvesnosti tržišta. Tako se, čini mi se, u novoj društveno-

³⁾ Arnold Hauzer, *Filozofija povijesti umjetnosti*, Zagreb, Matica Hrvatska, str. 237.

istorijskoj situaciji, društvo u užem smislu javlja kao zaštitnik umetnosti. Pojam *društvo* upotrebljavam za, kako kaže Vuko Pavićević, »opštu zajednicu koja raspolaže sredstvima moći«. A taj novi patron i mecena, kao i svaki zaštitnik, nije ravnodušan prema ponašanju svoga šticećenika. Zainteresovano da podstiče razvoj umetnosti radi negovanja sopstvene samosvesti, svako društvo stvara manje ili više povoljne uslove za razvoj umetničke delatnosti. U isto vreme, društvo je posebno zainteresovano, zavisno od svoje osnovne usmerenosti, da umetničke delatnosti kontroliše, da na njih otvorenije ili prikrivenije utiče, da ih saobražava svojim potrebama i predstavama koje samo o sebi ima. U takvoj situaciji *funkcija umetničkog udruženja* kao posrednika između umetnika i tog novog zaštitnika postaje dvostruka: s jedne strane, ona zastupaju i štite interese umetnika, s druge strane, ona su pogodan instrumenat za uticaj društva na umetničke delatnosti.

Mada tokovi umetničkog razvoja mogu da teku i mimo bilo kakvog posredništva, od ravnoteže koja se uspostavlja između ove dve funkcije umetničkih udruženja u velikoj meri mogu da zavise osnovne karakteristike umetnosti jednog šireg ili užeg vremenskog razdoblja. Ako je uticaj društva otvoreniji i usmeren na stvaranje određenih obrazaca u umetnosti, kao što je bio slučaj sa socijalističkim realizmom, dolazi do sputavanja umetnosti, do povlačenja umetnika ili do prelaženja na kolosek konformizma. Favorizujući nosioce pojedinih umetničkih delatnosti beneficijama, nagradama i drugim vidovima podrške, društvo favorizuje i određene vrednosti, koje ne moraju uvek da budu u skladu sa suštinom umetničkog čina. U najboljem slučaju, ne želeći da se povinuje određenim obrascima, umetnik može da potraži utočište u onome što neki nazivaju estetizmom, što znači da sadržaj svog umetničkog dela postavi izvan sveta i vremena u kome živi. To naročito važi za one umetnosti kao što je, na primer, književnost, u kojima ideološki sadržaji dolaze više do izražaja. »Umjetnik stvaralac reagira na birokratski shvaćen princip opredeljenosti, partijnosti umjetnika i umjetničkog djela, on odriče birokratiji ulogu monopolističkog formulisanja zadataka, kriterijuma za ocenjivanje i rukovođenje »umetničkim radom«, pa onda obnavlja već prevaziđene varijante stavova i nalazi utočište u jednoj posebnoj vrsti artizma, estetizma, larpurlartizma.«⁴⁾

Druga strana medalje ogleda se u tome što pojedini umetnici napuštaju svoje osnovno područje umetnosti, birajući za svoju umetničku delatnost neke ideološki neutralnije oblasti ili

⁴⁾ Mladen Čaldarović, Društvena kultura i idejna nadgradnja, str. 440 (Osnovi nauke o društvu, Beograd, Rad, 1963.)

se sasvim odričući umetničkog izražavanja, tako da na pojedinim područjima umetnosti počinju da dominiraju osrednjost i epigonstvo.

Opasnost po umetnost je utoliko veća što se, zahvaljujući takvoj situaciji i posredništvu umetničkog udruženja, unutar samih udruženja mogu da stvaraju takvi kriterijumi koji ne moraju uvek da budu adekvatni autentičnom umetničkom činu. Ukoliko dolazi do promena u društveno-političkoj strukturi, karakter uticaja društva na umetnost može bitno da se promeni. Obezbeđujući neke opšte uslove za razvoj umetničkih delatnosti, kao i svih drugih društveno značajnih delatnosti, društvo može postepeno da gubi svoju funkciju negativnog patrona, patrona koji da bi pomogao traži određene ustupke. U takvoj situaciji i funkcija umetničkih udruženja kao posrednika između društva i umetnika morala bi da pretrpi bitne izmene. Ukoliko teži da zadrži svoju raniju funkciju, da bude, kako to kaže jedan naš publicista, partner države, umetničko udruženje izneverava svoju osnovnu funkciju. U svojim okvirima ona moraju da stvaraju takvu strukturu i takve kriterijume vrednovanja, koji će značiti podršku umetnicima u onim slučajevima kada je ona još uvek potrebna, i onim umetnicima kojima je ta podrška zaista potrebna.

Šta sve to znači ako se umetničko udruženje posmatra kao određena društvena grupa, što u stvari i jeste. Ako se pođe od stepena organizovanosti, koji »izražava, s jedne strane, sadržaj i strogost pravila kojima se regulišu aktivnosti i odnosi između članova, a, s druge strane, meru praktične usklađenosti njihovih postupaka«,⁵⁾ može se reći da su umetnička udruženja delimično organizovana. To znači da postoji jedna organizaciona struktura koja podrazumeva razvijenost nekih posebnih organa u okviru udruženja, kao što su određene komisije, sekcije, upravni organi, institucije sekretara i predsednika odnosno potpredsednika, ali da ta organizaciona struktura nije uvek čvrsto hijerarhizovana. Pravila koja regulišu odnose unutar udruženja i odnose udruženja sa drugim grupama i globalnim društvom mogu takođe, i pored toga što su utvrđena i usvojena, da sadrže izvestan stepen elastičnosti. Može se u tom smislu reći da je karakter udruženja demokratskiji ukoliko je organizaciona struktura otvorenija, a poštovanje usvojenih pravila doslednije.

Stepen otvorenosti jedne grupe, umetničkog udruženja posebno, jedna je od bitnih karakteristika grupe. Svako umetničko udruženje je relativno otvorena grupa, što znači da je dobrovoljno udruženje sa uslovljenim pristupom. Uslov za prijem u takvu društvenu grupu kakva je umetničko udruženje sadrži identifik-

⁵⁾ Mihailo Popović, Problemi društvene strukture, Kultura, Beograd, 1967. 150

vanje nosioca jedne određene umetničke delatnosti. Tako se razvijenost kriterijuma za ovu identifikaciju javlja kao bitan preduslov da umetničko udruženje bude otvoreno za sve one koji po svojim umetničkim kvalitetima i po svojoj sopstvenoj želji teže da se udruže u okviru adekvatne organizacije. Pri tome, jedno od presudnih pitanja je ko se javlja kao nosilac ove identifikacije i na osnovu kakvih kriterijuma vrši tu identifikaciju. Očigledno je da biti umetnik ne znači u isto vreme i nužno biti član nekog udruženja, ali je nužno da član udruženja bude umetnik. Ukoliko se kao nosilac identifikacije javlja specijalno izabran organ u okviru udruženja, kao što je komisija za prijem novih članova, koji svoju funkciju ne vrši stalno u nepromenljivom sastavu, a identifikaciju sprovodi na osnovu objektivnih i javno priznatih kriterijuma, stvaraju se uslovi da svi članovi udruženja budu umetnici, bez obzira na stepen afirmisanosti. Ukoliko se vršenje identifikacije prepusti pojedincima, koji je sprovode na osnovu ličnih i proizvoljnih kriterijuma, to može da dovede do konstituisanja takvih društvenih grupa, u ovom slučaju umetničkih udruženja, koja će biti heterogena po svom sastavu u odnosu na najbitniji elemenat svoga konstituisanja — na javno priznatu i dokazanu umetničku delatnost. Posledica ove situacije može da bude krajnja izdiferenciranost interesa unutar samog udruženja i konflikti koji proizlaze iz različitih težnji za ostvarivanjem tih interesa. Do sukoba interesa naročito može da dođe ukoliko se ti interesi odnose na izvesna društvena priznanja koja imaju ekskluzivni karakter, kao što su nagrade, stipendije i slično. Stepem i način organizovanosti i stepen otvorenosti, odnosno način konstituisanja udruženja kao društvenih grupa u znatnoj meri, mada ne i jedino, opredeljuju način povezanosti sa drugim društvenim grupama, pre svega sa globalnim društvom. Ukoliko udruženje počiva na relativno razvijenim i demokratskim oblicima organizovanosti, gde će interesi svih *umetnika* biti podjednako zastupani, ukoliko princip identifikacije počiva na javno priznatim kriterijumima, pri čemu kriterijum umetničkog vrednovanja ima presudnu važnost, utoliko će udruženje u svojoj osnovnoj funkciji biti samostalnije i manje podložno birokratizaciji. Ukoliko je organizaciona struktura birokratizovanija, ukoliko su principi identifikacije podređeni nekim vanumetničkim kriterijumima, utoliko postoji realna opasnost da udruženje kao posrednik između umetnika i društva postane ili sredstvo za ostvarivanje nekih ciljeva društva koji mogu da budu donekle strani umetničkoj delatnosti i ciljevima same umetnosti ili da postane sredstvo određenih grupa umetnika koji u zaštiti svojih isključivo ličnih interesa vide osnovnu funkciju umetničkog udruženja.

Mada je vrlo teško odrediti takav model odnosa između umetničkog udruženja kao specifične društvene grupe i globalnog društva, koji bi zadovoljio neke idealne zahteve, poželjan odnos bi se sastojao u tome da ciljevi društva i udruženja u svojoj osnovnoj usmerenosti ne budu dispartatni, odnosno da ciljevi udruženja i društva ne budu usklađeni na taj način da zanemaruju interese same umetničke delatnosti. Mada je to tema za sebe, možda je područje kulturne politike ono područje na kome bi interesi društva, koji ne bi trebalo da budu ništa drugo nego interesi unapređenja jedne značajne društvene delatnosti, i interesi umetničkog udruženja, koji isto tako ne bi smeli da budu ništa drugo nego interesi razvijanja i unapređenja umetnosti, mogli da se delimično identifikuju u jednoj plodonosnoj akciji.